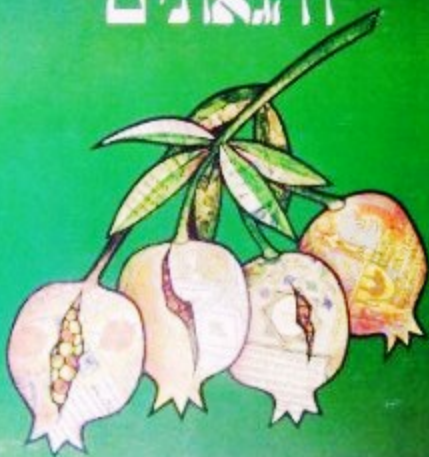

אנציקלופדיה
לחכמי התלמוד
והגאונים

ספרי חמד בע"מ

חובת ספרים "יבנה" בע"מ

אנציקלופדיה
לחכמי התלמוד
והגאונים

בעריכת ד"ר מרדכי מרגליות
בהשתתפות חכמים ומלומדים

מהדורה מחודשת בידי ד"ר יהודה איזנברג

יהושע אורנשטין, הוצאת ספרים "יבנה" בע"מ
ספרי חמד בע"מ

תקופת המשנה והתלמוד

מאת עמירם דומביץ

מבוא

"משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה" (אבות א:א).
משנה זו מתארת את דרך השתלשלותה של התורה ממתן תורה ועד לתקופת הזוגות – תקופה בה אנו מכירים את האישים העומדים בראש העם ומפרשים את התורה ומלמדים אותה. אנשי כנסת הגדולה פעלו מסוף תקופת התנ"ך, ועד לתקופת ה"זוגות". כמאתיים שנה פעלו אנשי כנסת הגדולה, הקרויים בפי חז"ל גם "סופרים". המפורסם שבהם הוא עזרא הסופר (נחמיה ח:א), שתקנות רבות בענייני תפילה וברכות מיוחסות לו. "משיירי" כנסת הגדולה היו שמעון הצדיק ותלמידי אנטיגנוס איש סוכו – (אבות א:ב-ג).

הזוגות

מוסד הסנהדרין ירש את מקומם של אנשי כנסת הגדולה. בראש הסנהדרין עמדו שני חכמים: הנשיא ואב בית הדין. תקופה זו קרויה תקופת ה"זוגות". המשנה במסכת אבות פרק א' מונה חמישה זוגות שפעלו במשך מאתיים וחמישים שנה. (ראה טבלה כרונולוגית בהמשך פרק זה). הלל ושמאי היו אחרוני הזוגות, ואחריהם החלה תקופת התנאים.

התנאים

"תנאים" הוא כינויים של החכמים שפעלו בתקופה שראשיתה בתלמידי הלל ושמאי, והיא נמשכה כ-200 שנה, עד לימיו של רבי יהודה הנשיא. התנאים היו מורי הוראה, הם פירשו את ההלכה ותיקנו תקנות. התנאים לימדו את העם תורה, עודדו את רוחו בשעת משבר, והדריכו בענייני מוסר ושמירת מצוות. עדויות לדרשות כאלה של התנאים נשתמרו בספרי אגדה שונים.

דורות התנאים

רגילים לחלק את התנאים והאמוראים לדורות. החלוקה היא, כמובן, שרירותית, שהרי חכמים נולדו ומתו במשך כל השנים. חלקם האריכו ימים יותר מאחרים, וחלקם חיו בתקופות מעבר מדור לדור. עם זאת, החלוקה לדורות מציינת את ראשי כל דור ואת החכמים הקרובים להם, והיא מסייעת להבין את סדר הדורות ומסירת התורה. אין הסכמה בין החוקרים מתי לחשב את הדור הראשון של התנאים. יש המתחילים את המנייה בדורות התנאים שחיו בסוף ימי בית המקדש השני. חכמים אחרים, ובהם ד"ר ראובן מרגליות באנציקלופדיה זו, מונים את דור התנאים הראשון בחורבן בית המקדש, ובדורם של רבן יוחנן בן זכאי וחבריו.

דורות התנאים והאמוראים

מאורעות היסטוריים ותאריך התרחשותם	החכמים	סדר הדורות והתאריך לספירה	
		נשיא	הזוגות
		הזוגות	
גזרות אנטיוכוס 164 - נצחון המכבים, נס חנוכה שלומציון המלכה 63 - פומפיוס בא"י 37 - הורדוס המלך	יוסי בן יוחנן	יוסי בן יועזר	1.
	נתאי הארבלי	יהושע בן פרחיה	2.
	שמעון בן שטח	יהודה בן טבאי	3.
	אבטליון	שמעיה	4.
	שמאי	הלל	5.
	עקיבא בן מהללאל ר' חנינא סגן הכהנים	שמעון (בן הלל) רבן גמליאל הזקן (א)	
		דורות התנאים	
מרד ברומאים, וחורבן הבית בשנת 70 לספירה. הקמת המרכז ביבנה	רבן יוחנן בן זכאי, ר' צדוק, ר' יהודה בן בתירא, ר' דוסא בן הרקינס, ר' חנינא בן דוסא.	רבן שמעון בן גמליאל (רבן יוחנן בן זכאי)	דור ראשון 40-80
	ר' נחוניה בן הקנה, נחום איש גמזו, תלמידי ר' יוחנן בן זכאי: ר' אליעזר בן הרקנוס, ר' יהושע בן חנניה, ר' אלעזר בן ערך, ר' יוסי הכהן, ר' שמעון בן נתנאל, שמואל הקטן, ר' טרפון, ר' אליעזר בן יעקב (א).	רבן גמליאל דיבנה (ב)	דור שני 80-110
	ר' עקיבא, ר' ישמעאל בן אלישע, ר' אלעזר בן עזריה, ר' יוסי הגלילי, שמעון בן זומא, שמעון בן עזאי, ר' יהודה בן בתירא (השני), ר' יהודה בן בבא, ר' חנינא בן תרדיון, אבא שאול.		דור שלישי 110-135
תלמידי ר' עקיבא: [ר' יוחנן הסנדלר, ר' מאיר, ר' יהודה בר אלעאי, ר' יוסי, רשב"י, ר' אלעזר בן שמוע, ר' נחמיה], ר' נתן הבבלי, ר' יונתן בן יוסף, ר' אלעזר בן יעקב (ב).	רבן שמעון בן גמליאל השני	דור רביעי 135-170	
סומכוס, ר' שמעון בן אלעזר, ר' פנחס בן יאיר, איסי בן יהודה, ר' אלעזר ברבי שמעון, ר' ישמעאל בן יוסי, ר' יוסי ברבי יהודה, ר' אלעזר הקפר.	ר' יהודה הנשיא	דור חמישי 170-200	
חתימת המשנה - 200	ר' חיא הגדול, רב [אבא אריכא], ר' שמעון ברבי, ר' אמי בן אסי, ר' שילא.	רבן גמליאל ברבי השני	דור המעבר 200-220

הק של רב יוסף, היה
כ"י ורבא היו חברים,
על התלמוד הבבלי,
חרי מות אביו הלכו

חר מות רבא הלכו
ב"י הונא בריה דרב
צחק לפומבדיתא,

לימוד התורה: רב
את ישיבת מתא
אשי היה עשיר
ה קרוב לשישים

למד אצל רבא.
תו את התלמוד.
ת מחלוקות של

קופה הססאנית
ית על פי חוקי
גלותא" (ראש)
היו גם ראשי
המצב הכלכלי
למרכז התורני

תלמוד הבבלי
שלמי עריכתו

בפיוטיו גם סימני השמות: יהודה, שמואל ואברהם.

הקדמונים חשבו את רבי אלעזר לאחד התנאים ואמרו עליו, שהוא רבי אלעזר ב"ר שמעון (תוספתא חגיגה י:א). חשיבותו בעיני הקדמונים ניכרת גם מתוך האגדות שנרקמו מסביב לשמו ואישיותו. ב"ערוך" ערך קלר מובא, כי נקרא "הקליר" משום שאכל עוגה שהיה בה קמיע ואורו עיניו "שיש מקום שקורין עוגה קליר". בשם רבנו תם נמסר, כי כשפייט רבי אלעזר את פיוטיו "ליהטה האש סביבו". ובארץ לומברדיה סיפרו, כי היה תלמידו של הפייטן הקדום יניי (ע"ע), ולבסוף, בגלל הצלחתו הרבה, נתקנא הרב בתלמידו, "והטיל לו עקרב במנעלו והרגו". הרמב"ן שקראו "הפייטן הראשון", נתכוון לומר: הראשון במעלה.

פרשת הקלירי, שהיא פרשה סתומה בתולדות ספרותנו, עניינה את ראשי החוקרים בחכמת ישראל, כגון שלמה יהודה רפאפורט (שי"ר), שמואל דוד לוצאטו (שד"ל), יום טוב ליפמן צונץ ואחרים, והתווכחו עליה הרבה ובכישרון רב. לאור ממצאי הגניזה הוכרה קדמות פיוטי הקליר, וזמנו נקבע בין המאה ה-6 למאה ה-7. מעטים איחרו למאה ה-8. השפעתו של רבי אלעזר ניכרת ביותר בפיוט האיטלקי, הצרפתי והאשכנזי, ופיוטיו שימשו ייסוד ופינה לפיוטיהם. ואמנם הפייטנים הקדומים, רובם ככולם, נשכחו, הם ופיוטיהם, ורק גילוי הגניזה השיבם לתחייה, אבל הקלירי ופיוטיו לא נשכחו עד היום הזה. רוב פיוטיו של ר' אלעזר עדיין מחכים לגאולה, שיצאו כולם יחד, חדשים גם ישנים.

עזרא פלישמן ושולמית אליצור סבורים כי ר' אלעזר הקליר (או קליר) ור' אלעזר הקילר הם שני אנשים שונים. ע"ע ר' אלעזר ברבי קילר.

ר' אלעזר בר' שמעון

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים
40 ג' תת	200 ג' תתקס	500 ד' ס	900 ד' תקס

פיוטיו מצטיינים בשפה עשירה, בדמיון ובכוח-הבעה חזק, אם כי לשונו קשה לפרקים וצליל צירופיו זר לאזננו. ידועים דברי ר' אברהם אבן עזרא שקרא תגר על סגנון פיוטיו של הקלירי (פירוש לקהלת ה:א) וכן זלזולם של המשכילים בסגנון "אץ קוצץ בן קוצץ" (חלק ד של הקדומה הקלירית "אזכיר סלה" לשבת זכור). עלינו לתבין את פיוטיו של ר' אלעזר על פי זמנם ורוחם: חיבה יתרה נודעה בימים ההם לסגנון קשה וללשון עמוסה. זאת ועוד: הקרובה מילאה בזמן הקדום מקומן של תפילות חשובות ביותר, ובעיקר מקום לימוד התורה והדרשה שנאסרו בגזרת מלך בתקופה הביזאנטית. הצורך להכניס את כל אלה ליצירה החדשה ששמה "קרובה", על חלקיה, סימניה (אקרוסטיכון) וחרוזיה, סיבך את הפיוט, שהיה קל ופשוט בתחילתו. לא הקליר המציא את הקרובה, אבל אצלו הגיעה כנראה לשיאה. ואף על פי כן אתה מוצא גם אצלו דברים פשוטים המדברים ללב. הוא מדבר על הקדוש ברוך הוא ועל ישראל ואומר:

שמו משותף בעם לו עמותים
ועליו כל היום הם מומתים
יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים
בזל נטפי לקש להחיות מתים (קרובה לשקלים)
וכן הוא מתאווג ומבקש:
שמש מקדש מבלי באי מועד
על כי ידידים נתנו להמעד
תשיבם כמאז סומך וסועד
תרחם ציון כי בא מועד. (קינה)

חוץ מסימן א"ב, תשר"ק וכו', חתם בשמו: אלעזר (גם בניב הארצישראלי: לעזר), בשם אביו: בירבי קליר (גם: קלר וקליר) ולפרקים גם בשם מקומו: מקרית ספר. השם קליר אינו מצוי בספרותנו, שימש משום כך חומר להשערות שונות. מתקבלת דעתו של פרלס, שהוא השם הביזאנטי: קיריל, בהיפוך אתוון הרגיל ובעיקר בשמות הלקוחים בשפות זרות, ויש לקראו: קליר.

מסתבר שהקלירי שימש חזן וחיבר פיוטיו לעצמו, אלא שחיבר פיוטים גם לאחרים, והחתים אף את שמם בתוכם. משום כך אתה מוצא

כך עשיתי לו (שמחה)

השני

י. כנראה נכדו של ר' חברם של תלמידיו ר' עמהם: עם ר' מאיר יהודה (כלים סוף כו), שמוסר בשם ר' מאיר קורב לבית הנשיאות שיא. רבי מספר: פעם אלעזר בר' צדוק אצל ערים, והיינו אוכלין (תוספתא סוכה ב:ב), שהיה עומד לפני ר' אחדות (סוכה סד:ב). נ: שמעון בן גמליאל; נור אלא אם כן רוב ז' ל:ב).

שכתב בעיקר יוצרות קריאת התורה כסנהג זורה בכל שנה. מקומו בכת"י ובגניזה, מנחם ז' אינם של רבי אלעזר אה-ה-10, ואת מקומו אוסף מלא של פיוטיו יצור בשנת תשמ"ח.

ר' מקרית ספר ותקופה הביזאנטית, החורבן; "קרית ספר" שם הארכאי של דביר היה פייטן פורה, וחיבר יצירות פיוטיות לעשרה ימים, שבעתות ולעשרה בבימים שחזר השי"ע על "ת" אצלנו), שמונה עשרה ות, הושענות, פיוטים